

Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport

RESOLUCIÓ de 19 de febrer de 2019, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual s'incoa l'expedient per a declarar bé d'interés cultural immaterial la Mojiganga de Titaguas. [2019/1736]

L'article 12 de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana assenyalava que correspon a la Generalitat vetlar per la protecció i defensa de la identitat i els valors i interessos del poble valencià i el respecte a la diversitat cultural de la Comunitat Valenciana i el seu patrimoni històric.

D'altra banda, la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix en l'article 45 que seran declarats béns immaterials d'interés cultural les activitats, creacions, coneixements, pràctiques, usos i tècniques que constitueixen les manifestacions més representatives i valuoses de la cultura i les formes de vida tradicionals dels valencians, així com les tradicions en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i especialment les que han sigut objecte de transmissió oral, i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

Vistos els informes tècnics favorables a la incoació de l'expedient de declaració de bé d'interés cultural immaterial emesos pel Servei de Patrimoni Cultural i per la Comissió Tècnica per a l'Estudi i Inventari del Patrimoni Immaterial.

Considerant el que disposa l'article 27 de la Llei 4/1998, de la Generalitat Valenciana, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, resolc:

Primer

Incoar l'expedient per a declarar bé d'interés cultural immaterial a favor de la Mojiganga de Titaguas.

Segon. Descripció del bé i valors

D'acord amb els articles 28 i 45 de la Llei 4/1998, de la Generalitat Valenciana, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, es fan constar en l'annex d'aquesta resolució la descripció del bé i els seus valors.

Tercer. Mesures de protecció i salvaguarda

La protecció de la Mojiganga de Titaguas com a patrimoni cultural immaterial es concretarà en les mesures següents:

a) Dur a terme tasques d'identificació, descripció, investigació, estudi i documentació amb criteris científics.

b) Incorporar els testimonis disponibles a suports materials que en garantisquen la protecció i preservació.

c) Vetlar pel desenvolupament normal i la pervivència d'aquesta manifestació cultural, i també tutelar la conservació dels valors tradicionals corresponents i la transmissió d'aquests a les generacions futures.

Qualsevol canvi que excedisca el desenvolupament normal dels elements que formen aquesta manifestació cultural ha de comunicar-se a la direcció general competent en matèria de patrimoni cultural perquè, si escau, reba l'autorització administrativa i es modifique aquesta declaració.

Les accions de salvaguarda que es projecten han de tindre en compte, de manera molt especial, els riscos de desvirtuació que es podrien derivar del turisme massiu, així com la necessitat de valorar i protegir adequadament els oficis tradicionals associats a aquesta manifestació.

La gestió del bé la tindrà l'Ajuntament de Titaguas, que haurà de decidir sobre aspectes materials i immaterials, així com sobre el desenvolupament de la manifestació cultural esmentada.

Quart

En compliment del que estableix l'article 27.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, es notifica aquesta resolució als interessats, i es comunica al Registre General de Béns d'Interés Cultural perquè s'anote de manera preventiva.

Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte

RESOLUCIÓN de 19 de febrero de 2019, de la Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte, por la que se incoa expediente para declarar bien de interés cultural immaterial la Mojiganga de Titaguas. [2019/1736]

El artículo 12 del Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana señala que corresponde a la Generalitat velar por la protección y defensa de la identidad y los valores e intereses del pueblo valenciano y el respecto a la diversidad cultural de la Comunitat Valenciana y su patrimonio histórico.

Por otro lado, la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, establece en el artículo 45 que serán declarados bienes inmateriales de interés cultural las actividades, creaciones, conocimientos, prácticas, usos y técnicas que constituyen las manifestaciones más representativas y valiosas de la cultura y los de formas de vida tradicionales de los valencianos, así como las tradiciones en sus manifestaciones musicales, artísticas, gastronómicas o de ocio, y especialmente las que han sido objeto de transmisión oral, y las que mantienen y potencian el uso del valenciano.

Vistos los informes técnicos favorables a la incoación del expediente de declaración de bien de interés cultural immaterial emitidos por el Servicio de Patrimonio Cultural y por la Comisión Técnica para el Estudio e Inventario del Patrimonio Immaterial.

Considerando lo que dispone el artículo 27 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, resuelvo:

Primero

Incoar expediente para declarar bien de interés cultural immaterial a favor de la Mojiganga de Titaguas.

Segundo. Descripción del bien y valores

De acuerdo con los artículos 28 y 45 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, se hacen constar en el anexo de esta resolución la descripción del bien y sus valores.

Tercero. Medidas de protección y salvaguarda

La protección de la Mojiganga de Titaguas como patrimonio cultural immaterial se concretará en las medidas siguientes:

a) Realizar labores de identificación, descripción, investigación, estudio y documentación con criterios científicos.

b) Incorporar los testigos disponibles a apoyos materiales que garanticen la protección y preservación.

c) Velar por el desarrollo normal y la pervivencia de esta manifestación cultural, y también tutelar la conservación de sus valores tradicionales y su transmisión a las generaciones futuras.

Cualquier cambio que exceda del normal desarrollo de los elementos que forman esta manifestación cultural se tendrá que comunicar a la dirección general competente en materia de patrimonio cultural para que, si procede, reciba la autorización administrativa y se modifique la presente declaración.

Las acciones de salvaguarda que se proyectan tendrán que tener en cuenta, de manera muy especial, los riesgos de desvirtuación que se podrían derivar del turismo masivo, así como la necesidad de valorar y proteger adecuadamente los oficios tradicionales asociados a esta manifestación.

La gestión del bien la tendrá el Ayuntamiento de Titaguas, que será el que decida sobre aspectos materiales e inmateriales, así como sobre el desarrollo de la mencionada manifestación cultural.

Cuarto

En cumplimiento de lo establecido en el artículo 27.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, se notifica la presente resolución a los interesados, y se comunica al Registro General de Bienes de Interés Cultural para que se anote de manera preventiva.

Cinqué

Publicar aquesta resolució amb el seu annex en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* i en el *Boletín Oficial del Estado*.

València, 19 de febrer de 2019.– El conseller d'Educació, Investigació, Cultura i Esport: Vicent Marzá Ibáñez.

ANNEX

1. Identificació

- a) Identificació geogràfica. Titaguas (València).
b) Àmbit: creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials.

c) Tipologia: dansa tradicional de torres humanes que té els orígens en el tradicional *Ball de Valencians* i les antigues *Muixerangues*, de les quals deriva el seu nom, *Mojiganga*.

d) Denominació principal i altres: aquesta dansa forma part de la família del *Ball de Valencians*; s'explica perquè aquests balls s'efectuaven en diferents pobles de l'antic Regne de València i en ser exportats pels segadors d'arròs de la ribera del Xúquer fa segles han donat lloc a manifestacions com la *Mojiganga* i les *Muixerangues*, que s'estenen per diferents poblacions de la Comunitat Valenciana.

e) La denominació *muixeranga* o *moixeranga* no és més que una deformació de *moixiganga*; el nom *moixiganga* fa referència a les danses del Regne de València. A Titaguas el nom que adquireix és el de *Mojiganga* (Titaguas se situa en una zona de parla castellana, però el nom de la dansa etimològicament prové de manera clara de la *Muixeranga*). La denominació local de la dansa és la *Mojiganga* de Titaguas, i així és com es coneix fora de la localitat.

f) Comunitats o persones relacionades amb l'element: la *Mojiganga* de Titaguas està relacionada amb altres danses o balls en què es representen figures amb torres humanes com en la *Muixeranga* o la *Nova Muixeranga* d'Algemesí, els *Negrets* de l'Alcúdia, el *Ball dels Locos* de l'Olleria, en els de Forcall, Peñíscola, Todolella i les diferents *muixerangues* que es representen al llarg de la Comunitat Valenciana. També es relaciona amb la *Contradanza* de Cetina, el *Dance* de Tauste o el *Castillete* de Burgos.

La dansa té una relació estreta amb persones molt rellevants en el món del folklore o la música tradicional:

- Fermín Pardo, musicòleg i folklorista.
- Joan Bofarull, estudiós de les *muixerangues* de la Comunitat Valenciana.
- Eduard Navarro, integrant de Capella de Ministrers i músic d'instruments de doble canya actuals i antics.
- Francesc Llop, pertanyent al Gremi de Campaners de la Comunitat.
- Francisco Zanón, indumentarista i estudiós de la comarca de la Serrania.

Finalment té una relació molt estreta amb les entitats culturals locals:

- Rondalla de Titaguas, que li dona el suport musical
- L'Associació Cultural Amigos de la Música y el Folklore de Titaguas, que li dona suport legal i ajuda econòmica.
- Ajuntament de Titaguas, que és l'encarregat de la seua conservació i difusió.

g) Descripció breu: aquesta dansa es divideix en dues parts, una part religiosa i una altra de profana. En la primera s'interpreten sense interrupció cinc figures religioses: *el altar mayor*, *el altar mòvil*, *las andas*, *la eme* i *el pilón*. En la segona part es representen les activitats agropecuàries de la zona.

Els balls que s'interpreten en aquesta part són *los oficios*, *el batán*, *la rueda de molino*, *el baile del garrote* i *las muecas*. En els seus orígens, aquests balls anaven acompanyats amb la música del tabalet i la dolçaina, però per falta d'instrumentistes es van substituir per la caixa i el clarinet. *El baile del garrote* i *las muecas* van acompanyats amb la guitarra.

La música de la *Mojiganga* es compon de diverses melodies:

Melodia 1 o principal: s'interpreta durant els desplaçaments per la plaça i mentre es fan les figures religioses o es prepara la realització dels quadres profans.

Quinto

Publicar la presente resolución con su anexo en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* y en el *Boletín Oficial del Estado*.

València, 19 de febrero de 2019.– El conseller de Educación, Investigación, Cultura y Deporte: Vicent Marzá Ibáñez.

ANEXO

1. Identificación

- a) Identificación geográfica: Titaguas (Valencia).
b) Ámbito: creencias, rituales festivos y otras prácticas ceremoniales.

c) Tipología: danza tradicional de torres humanas que tiene sus orígenes en el tradicional *Ball de Valencians* y las antiguas *Muixerangues* de donde deriva su nombre «Mojiganga».

d) Denominación principal y otras: Esta danza forma parte de la familia del *Ball de Valencians*, se explica porque estos bailes se efectuaban en distintos pueblos del antiguo Reino de Valencia y al ser exportados por los segadores de arroz de la Ribera del Júcar hace siglos han dado lugar a manifestaciones como la *Mojiganga* y las *Muixerangues* que se extienden por distintas poblaciones de la Comunitat Valenciana.

La denominación *Muixeranga* o *Moixeranga* no es más que una deformación de *Moixiganga*, el nombre *Moixiganga* se refiere a las danzas del Reino de Valencia. En Titaguas el nombre que contrae es el de *Mojiganga* (Titaguas se sitúa en una zona de habla castellana pero el nombre de la danza etimológicamente proviene claramente de la *Muixeranga*). La denominación local de la danza es «la *Mojiganga* de Titaguas» y así es como se conoce fuera de la localidad.

f) Comunidades o personas relacionadas con el elemento: la *Mojiganga* de Titaguas está relacionada con otras danzas o bailes en las que se representan figuras con torres humanas como en la *Muixeranga* o *Nova Muixeranga* de Algemesí, los *Negrets* de l'Alcudia, los *balls dels locos* de l'Olleria, en las de Forcall, Peñíscola, la *Todolella* y las distintas *Muixerangues* que se representan a lo largo de la Comunitat Valenciana. También se relaciona con la *contradanza* de Cetina, el *Dance* de Tauste o el *Castillete* de Burgos.

La danza tiene una estrecha relación con personas muy relevantes en el mundo del folklore o la música tradicional:

- Fermín Pardo musicólogo y folclorista.
- Joan Bofarull estudioso de las *Muixerangues* de la Comunidad Valenciana.
- Edouard, integrante de la Capella dels Ministrers y músico de instrumentos de doble caña actuales y antiguos.
- Francesc Llop, perteneciente al gremi de campaners de la Comunitat
- Francisco Zanón, indumentarista y estudioso de la Comarca de los Serranos

Por último tiene una relación muy estrecha con las entidades culturales locales:

- Rondalla de Titaguas que le da el soporte musical
- La Asociación Cultural Amigos de la Música y el Folklore de Titaguas que le da soporte legal y ayuda económica.
- Ayuntamiento de Titaguas que es el encargado de su conservación y difusión

g) Descripción escueta: esta danza se divide en dos partes, una parte religiosa y otra profana. En la primera se interpretan sin interrupción cinco figuras religiosas: *el Altar Mayor*, *el Altar Movable*, *las Andas*, *la Eme* y *el Pilón*. En la segunda parte se representan las actividades agropecuarias de la zona.

Los bailes que se interpretan en esta parte son *los Oficios*, *el Batán*, *la Rueda de Molino*, *el Baile del Garrote* y *las Muecas*. En su origen estos bailes iban acompañados de la música del tamboril y la dulzaina pero por falta de instrumentistas se sustituyeron por la caja y el clarinete. *El baile del garrote* y *las Muecas* se acompañan con la guitarra.

La música de la *Mojiganga* se compone de varias melodías:

Melodia 1 o principal: se interpreta durante los desplazamientos por la plaza y mientras se realizan las figuras religiosas o se prepara la realización de los cuadros profanos.

Melodia 2 o secundària: s'interpreta sempre que s'ha acabat de fer cada una de les figures religioses i també com a avis d'introducció i de finalització a la melodia i desenvolupament de cada un dels quadres profans.

Melodies pròpies de cada un dels quadres profans que s'interpreten durant la seua representació, precedides sempre de la melodia 2.

2. Marc espacial

a) Localització: la dansa es representa a la plaça de l'Església del poble, on hi ha l'ajuntament i l'església; la *Mojiganga* té una part profana i una altra de religiosa, les dues parts es representen davant de l'església i davant de l'ajuntament.

b) Recorregut: els balladors entren en fila al compàs de la música tradicional per a aquest ball; hi entren per un carrer lateral, al compàs de la música de la rondalla que interpreta la *Jota de quintos* o *El Popó*; en fila i per parelles els joves desfilen portant un garrot i el colpegen en terra al ritme de la música.

Després de fer una volta a la font central de la plaça per la zona delimitada per a la representació de la dansa, entren a la part de l'ajuntament. Des d'ací ixen els balladors per la part esquerra i després de fer una volta a la plaça, un grup es troba davant de l'església i un altre davant de l'ajuntament, on es representaran les mateixes figures al mateix temps.

Quan s'ha acabat l'última figura de la segona part (*el baile del garrote*) els dos grups fan una volta completa a la plaça com a comiat i conclusió de la dansa.

3. Marc temporal

a) Calendari: en les festes locals en honor a la Mare de Déu del Remei i Jesús el Natzaré que se celebren, actualment, del dimecres al diumenge més pròxims al 8 de setembre. La *Mojiganga* es representa el dia dedicat a la Mare de Déu, que sol ser el divendres a la vesprada.

b) Periodicitat: en les denominades «Fiestas Gordas», cada set anys.

4. Descripció i caracterització

a) Orígens documentats o atribuïts: cal especificar i diferenciar tres conceptes: Ball de Valencians, Muixeranga i *Mojiganga*. La primera denominació és la més antiga, de la qual provenen les altres dues; com ja està documentat històricament, el Ball de Valencians l'estengueren els mateixos valencians amb la migració a diferents territoris des del Mediterrani fins a l'interior, amb l'arribada a les terres de l'Ebre i a les del Baix Aragó.

A Catalunya aquest ball es va transmetre i va derivar en els castellers (s. XVII-XVIII). Els altres dos conceptes van més units al Ball de Valencians ja que tenen orígens documentats més antics (s. XV). La seua representació es diferencia en el fet que és una dansa pantomímica i teatral en la qual es representen quadres generalment religiosos (a diferència dels que es fan a Titaguas, que són religiosos i també profans, dues representacions).

Pels documents històrics trobats en què s'esmenten torres humanes de forma piramidal, està clar que la Muixeranga, Moixiganga o *Mojiganga* va nàixer al Regne de València en el Segle d'Or valencià. Posteriorment, quan es traslladà a través de la migració a altres territoris veïns com Tarragona, es va popularitzar amb el nom de Ball de Valencians, fet indiscutible que demostra l'origen i la procedència d'aquestes representacions. Els documents històrics parlen de dues zones on es ballava; la documentació més antiga data dels segles XV i XVI.

La segona documentació està datada en 1724 a Algemesí; la documentació escrita que hi ha sobre els orígens de la importació del ball a altres terres i comarques del Regne de València és: Alcossebre, Peníscola i Titaguas i, segons el descobriment més recent d'estudiosos locals, també a l'Olleria, que daten de l'any 1789 com consta a la vila d'Alcossebre. Posteriorment arribarà a Tarragona i al sud de Catalunya amb la migració valenciana de llauradors; la documentació escrita que s'ha trobat està datada en 1800.

Respecte a les possibles teories del seu naixement, n'hi ha algunes documentades i d'altres que no ho estan; els historiadors fan referència al fet que aquest tipus de dansa o representació pantomímica que es balla en terres del Túria des de Lliria, la Serrania, Forcall, València fins

Melodia 2 o secundaria: se interpreta siempre que se ha terminado de realizar cada una de las figuras religiosas y también como aviso de introducción y de finalización a la melodia y desarrollo de cada uno de los cuadros profanos.

Melodías propias de cada uno de los cuadros profanos que se interpreta durante la representación de estos, precedida siempre de la melodia 2.

2. Marco espacial

a) Localización: la Danza se representa en la plaza de la Iglesia del pueblo, allí se encuentran el Ayuntamiento y la Iglesia, la *Mojiganga* tiene una parte profana y otra religiosa, las dos partes se representan frente a la Iglesia y frente al Ayuntamiento.

b) Recorrido: los danzantes entran en fila al compás de la música tradicional para este baile, entran por una calle lateral, al compás de la música de la rondalla que interpreta la Jota de quintos o el «Popó», en fila y por parejas desfilan los jóvenes portando un garrote y golpeándolo en el suelo al ritmo de la música.

Después de dar una vuelta alrededor de la fuente central de la plaza por la zona delimitada para la representación de la danza, entran a la parte del ayuntamiento. Desde aquí salen los danzantes por la parte izquierda y después de dar una vuelta a la plaza, un grupo queda delante de la Iglesia y otro delante del Ayuntamiento donde se irán representando las mismas figuras al mismo tiempo.

Una vez terminada la última figura de la segunda parte (*el baile del garrote*) los dos grupos dan una vuelta completa a la plaza como despedida y conclusión de la danza.

3. Marco temporal

a) Calendario: en las fiestas locales en honor a la Virgen del Remedio y Jesús el Nazareno que vienen celebrándose, actualmente, del miércoles al domingo más cercanos al 8 de septiembre. La *Mojiganga* se representa el día dedicado a la Virgen que suele ser el viernes por la tarde.

b) Periodicidad: en las denominadas Fiestas Gordas cada siete años.

4. Descripción y caracterización

a) Orígenes documentados o atribuidos: Cabe especificar y diferenciar tres conceptos: Ball de Valencians, Muixeranga y *Mojiganga*. La primera denominación es la más antigua de donde provienen las otras dos, como ya está documentado históricamente el Ball de Valencians lo extendieron los propios valencianos con la migración a distintos territorios desde el mediterráneo hacia el interior llegando a tierras del Ebro y a las del bajo Aragón.

En Cataluña este baile se transmitió y derivó en «els Castellers» (s. XVII-XVIII). Los otros dos conceptos van más unidos al Ball de Valencians ya que tienen documentados orígenes más antiguos (s. XV). Su representación esta diferenciada en que es una danza pantomímica y teatral en la cual se representan cuadros generalmente religiosos (a diferencia de Titaguas que son religiosos y también profanos, dos representaciones).

Por los documentos históricos encontrados en los que se mencionan torres humanas de forma piramidal, queda claro que la Muixeranga, Moixiganga o *Mojiganga* nació en el Reino de Valencia en el siglo de Oro Valenciano. Posteriormente cuando se traslado a través de la migración a otros territorios vecinos como Tarragona, se popularizó con el nombre de Ball de Valencians hecho indiscutible que demuestra el origen y procedencia de estas representaciones. Los documentos históricos hablan de dos zonas donde se baila, la documentación más antigua data del siglo XV y XVI.

La segunda documentación está fechada en 1724 en Algemesí, la documentación escrita que se encuentra sobre los orígenes de su importación a otras tierras y comarcas del Reino de Valencia es: Alcocéber, Peñíscola y Titaguas y según el descubrimiento más reciente de estudiosos locales también en Ollería que datan del año 1789 según consta en la Villa de Alcocéber. Posteriormente llegará a Tarragona y el sur de Cataluña con la migración valenciana de labradores, la documentación escrita que se ha encontrado está fechada en 1800.

Respecto a las posibles teorías de su nacimiento algunas están documentadas y otras no, los historiadores hacen referencia a que este tipo de danza o representación pantomímica que se baila en tierras del Túria desde las comarcas de Lliria, La Serranía, Forcall, Valencia hasta la

a la ribera del Xúquer sembla que va naixer com una forma d'exercicis gimnàstics i de força en la lluita grecoromana.

La primera teoria apunta al fet que l'origen és àrab, atès que algunes fonts d'investigació defensen que deriva dels temps de dominació musulmana al Regne de València; aquesta hipòtesi sostindria encara més l'origen valencià. La hipòtesi anterior fa una referència etimològica de la paraula *moixeranga*, que podria vindre de la paraula àrab *moachin*, el significat de la qual seria «emmascarat».

La segona teoria emmarca el fet en l'època iberoromana a la València denominada en aquells dies *Valentia Edetanorum*, i es basa en documents romans locals que es troben a la Biblioteca de El Escorial. En aquests manuscrits es poden observar alguns quadres dibuixats de piràmides humanes; així doncs, la Muixeranga seria entesa en aquells dies com un exercici de força per al combat o la lluita.

Finalment, en l'Edat Mitjana l'evolució del temps i la vistositat de les torres humanes van derivar en una manifestació lúdica que va ser més aïna un acte d'entreteniment dut a terme pels joglars del Regne de València. És molt probable que tinga un origen pagà si es defensa la teoria de procedència de l'època iberoromana; s'introduiria en l'àmbit religiós segurament pel seu valor estètic, plàstic i representatiu i pel seu funcionament d'entreteniment lúdic per al poble.

En conclusió, és comú en totes les teories que naix al Regne de València, s'esmenten zones històriques on es fan aquests tipus de representacions o danses (ribera del riu Túria, i d'ací s'estén cap a l'interior i cap al nord).

Després d'exposar les dades històriques anteriors, des de Titaguas volem defensar no només un valor identitari i històric particular del nostre territori sinó comú de tots els valencians, la seua identitat i el seu folklore. Ha sobreviscut en el temps i ha perdurat fins als nostres dies gràcies a la transmissió oral de gent valenta que ha volgut defensar-ho, com és el cas en la nostra localitat, Titaguas, gràcies al *Tío Jerimo i el Vaquero*.

Diversos testimoniatges documentals acrediten la presència de danses que provenen de València i s'estenen per tota la geografia ibèrica. A aquestes colles de valencians autòctones era ben sabut que no els costava viatjar per diferents llocs i donar a conèixer els seus costums i usos. El Ball de Valencians el va ballar en 1674 a Sevilla i en 1762 a Lleida, amb motiu de la primera pedra que es va col·locar a la catedral, un grup de balladors de Sagunt. Altres dades són del segle XV, en què la Muixeranga era representada en els intermedis dels teatres de la Ribera, i cap a 1724 es va traslladar a la processó de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí. Les representacions més antigues daten dels segles XVII i XVIII; eren conegudes en aquesta època com *Ball de Valencians*, la qual cosa indica que és un ball històricament autonòmic i autòcton, que es va transmetre i es va donar a conèixer a través de les migracions d'agricultors.

Els segles XVII i XVIII foren durs; l'historiador Antoni Atienza explica (*Lletraferit*, núm. 61, març de 2003) que va ser una època en què els valencians, necessitats d'ingressos, es llançaren a recórrer les Espanyes per a vendre i oferir coses. «*Els de Crevillent venien catifes, els de Chiva, Cheste o Benissa es van fer traguers, la gent de Xixona venia torró i la de l'Horta, aigua d'ordi, orxata o taronges*». També hi havia gent que recorria els pobles de Castella, Aragó o els comtats Catalans ballant en les processons per a guanyar-se uns diners en les festes. Posteriorment al pas dels valencians, alguns d'aquests costums es van anar consolidant en els pobles aragonesos, castellans i catalans. És possible que així es difonguera per territoris amplis aquesta dansa ancestral ben coneguda pels valencians.

Segons la tradició oral de la localitat, la *Mojiganga* de Titaguas ve de molt de temps arrere, però no es conserva cap documentació que ho testimonie. Sí que sabem per les persones més grans i que han viscut al llarg del segle XX i pels dos mestres de dansa (Cipriano Martín, *el Abuelo Cipriano* i Jerónimo Martín, el seu fill, *el Tío Jerimo*), que durant aquest segle es va ballar de manera molt irregular, sobretot en la postguerra, fins al 1978, quan es va recuperar totalment. Des d'aquell any no ha deixat de ballar-se en les *Fiestas Gordas*; també, se li ha donat el caràcter ritual i singular que té en l'actualitat.

ribera del Júcar parece que nació como una forma de ejercicios gimnásticos y de fuerza en la lucha Greco-Romana.

La primera teoría apunta a que el origen es árabe ya que hay algunas fuentes de investigación defienden que deriva de los tiempos de dominación musulmana en el Reino de Valencia, esta hipótesis sostendría todavía más el origen valenciano. La anterior hipótesis hace una referencia etimológica de la palabra Moixeranga, la cual podría venir de la palabra árabe *moachin* que su significado sería «*enmascarado*» (*enmaixquerat*).

La segunda teoría enmarca el hecho en la época ibero-romana en la Valencia denominada por aquel entonces *Valentia Edetanorum*, basándose en documentos romanos locales que se encuentran en la biblioteca del Escorial. En dichos manuscritos se contemplan algunos cuadros dibujados de pirámides humanas así pues, la Moixeranga sería entendida por aquel entonces como un ejercicio de fuerza para el combate o la lucha.

Finalmente en la Edad Media la evolución del tiempo y la vistositad de las torres humanas derivaron en una manifestación lúdica que fue más bien un acto de entretenimiento llevado a cabo por los Joglars del Reino de Valencia. Es muy probable que tenga un origen pagano si se defiende la teoría de procedencia de la época ibero-romana, acabaría introduciéndose en el ámbito religioso seguramente por su valor estético, plástico y representativo y por su funcionamiento de entretenimiento lúdico para el pueblo.

En conclusión es común en todas las teorías que nace en el Reino de Valencia, se mencionan zonas históricas donde se realizan estos tipos de representaciones o danzas (ribera del río Turia y de ahí se extiende hacia el interior y hacia el norte).

Después de exponer los anteriores datos históricos desde Titaguas queremos defender no solo un valor identitario e histórico particular de nuestro territorio si no común de todos los valencianos su identidad y su folklore. Ha sobrevivido en el tiempo y ha perdurado hasta nuestros días gracias a la transmisión oral de gente valiente que ha querido defenderlo, como es el caso en nuestra localidad Titaguas, gracias al *tío Jerimo y el Vaquero*.

Diversos testimonios documentales acreditan la presencia de danzas que provienen de Valencia extendiéndose por toda la geografía ibérica, estas cuadrillas de valencianos autóctonas era bien sabido que no les costaba viajar por distintos lugares dando a conocer sus costumbres y usos. El ball de Valencians se bailó en 1674 en Sevilla y en 1762 en Lleida, con motivo de la primera piedra que se colocó en la Catedral por un grupo de danzantes de Sagunto. Otros datos son del siglo XV donde la Muixeranga era representada en los intermedios de los teatros de la Ribera y hacia 1724 se trasladó a la procesión de la Mare de Deu de la Salut de Algemesí. Las representaciones más antiguas datan de los siglos XVII y XVIII eran conocidas en dicha época como *Ball de Valencians* lo cual indica que es un baile históricamente autonómico y autóctono, que se transmitió y se dio a conocer a través de las migraciones de agricultores.

Los siglos XVII y XVIII fueron duros, el historiador Antoni Atienza explica (*Lletraferit* núm. 61, marzo de 2003) que fue una época en que los valencianos, necesitados de ingresos, se lanzaron a recorrer las Españas para vender y ofrecer cosas. «*Los de Crevillent vendían alfombras, los de Chiva, Chest o Benissa se hicieron arrieros, la gente de Xixona vendía turrón y la de L'Horta agua de cebada, horchata o naranjas*». También había gente que recorría los pueblos de Castilla, Aragón o los Condados Catalanes bailando en las procesiones ganándose un dinero en las fiestas. Posteriormente al paso de los valencianos, algunas de estas costumbres se fueron consolidando en los pueblos aragoneses, castellanos y catalanes. Es posible que así se difundiera por amplios territorios esta danza ancestral bien conocida por los valencianos.

Según la tradición oral de la localidad, la *Mojiganga* de Titaguas viene de mucho tiempo atrás, pero de lo que no existe ninguna documentación que lo atestigüe. Sí que sabemos por las personas más mayores y que han vivido a lo largo del siglo XX y por los dos maestros de danza (Cipriano Martín, «el abuelo Cipriano» y Jerónimo Martín, su hijo, «el tío Jerimo»), que durante este siglo se bailó de manera muy irregular, sobre todo, en la posguerra hasta 1978 en que se recuperó totalmente. Desde ese año no ha dejado de bailarse en las fiestas gordas y, también, se le ha dado el carácter ritual y singular que tiene en la actualidad.

b) Evolució històrica/modificacions: la *Mojiganga* es representava tradicionalment en les festes de Carnestoltes, encara que actualment i com a conseqüència de la prohibitiva celebració del Carnestoltes, a principis dels anys vint, es trasllada la seua execució a les festes majors de la localitat, celebrades la tercera setmana de gener, i després de la Guerra Civil es passa als dies set i huit de setembre.

En 1978 amb l'ajuda i la col·laboració dels clavaris de les festes, de José Alfredo i *el Tío Jérimo* (el mestre de dansa fins a aquell moment) i el seu ajudant Ángel Polo, *el Tío Ángel el Vaquero*, es recuperen totes les figures i se n'organitza la interpretació i el desenvolupament.

En 1981 es torna a ballar, encara que no eren *Fiestas Gordas*. En 1987 es ballen quadres solts en la Cavalcada del Regne de València. Aquell any va ser l'últim que la va dirigir *el Tío Jérimo* i el va ajudar l'actual mestre de dansa, Ildefonso García.

En les *Fiestas Gordas* de 1995 es representa amb l'estructura i el desenvolupament anteriors; eren mestres de dansa Ildefonso García i el seu ajudant Alfonso Polo, que continuen sent-ho en l'actualitat. L'any 1999 es va representar a València, a la plaça de l'Arquebisbe, dins de les activitats de la «La Llum de les Imatges». Un *pilón* (dels dos que es realitzen) es va fer de quatre altures; va pujar un *angélico* damunt del ballador que el remata normalment. L'any 2001 es va representar en les festes de la Candela de Valls, en la Mostra de Danses Antecedents dels Castells. També es va fer un *pilón* (dels dos que es realitzen) de quatre altures, com a Valls.

En les *Fiestas Gordas* de 2002, es va fer una petita modificació en el seu desenvolupament: las muecas, que era l'última figura, es col·locà com a penúltima per a acabar amb el baile del garrote per a facilitar l'entrada i eixida a l'ajuntament i no fer tants talls en el desenvolupament de la segona part.

En les *Fiestas Gordas* de 2009, s'introdueix el grup femení de manera que durant el desenvolupament de la dansa es representen les mateixes figures, simultàniament, pel grup d'homes i el de dones. Els mestres de dansa en els dos grups eren homes. També s'introdueix el tabal com a suport rítmic. Un *pilón* (dels dos que es realitzen) es va fer de quatre altures; va pujar un *angélico* damunt del ballador que el remata normalment. Al maig de 2014 es va fer un agermanament amb la Nova Muixeranga d'Algemesí; es representà la dansa completa, amb els dos grups, a la plaça de l'Ajuntament d'Algemesí a la qual es va donar una forma semblant a la de Titaguas.

Finalment, en les *Fiestas Gordas* de 2016, el grup de xics és dirigit pels mateixos mestres de dansa que hi ha des de 1995 fins a aquest moment, però en el grup de xiques s'introdueix la figura del mestre de dansa amb una dona, M.ª Carmen Martín (neta i besneta del Tío Jérimo i del Abuelo Cipriano, respectivament) i la seua ajudant Irene Polo.

c) Personatges: indumentàries, pràctiques i funcions:

– Mestre de dansa: dirigeix la dansa, va vestit amb espadenyes, calces blanques, lligacames de color, calçons negres, faixa de seda o llana roja, camisa blanca, jupetí folrat de tapís de vellut, i mocador de seda. Es distingeix perquè porta capa, barret i garrot. S'encarrega de coordinar els assajos al llarg de l'any juntament amb l'ajudant.

– Ajudant del mestre de dansa: amb la mateixa indumentària que el mestre però sense capa, ni barret, ni garrot.

– Balladors: 16 homes i 16 dones, porten el vestit d'estiu dels antics llauradors valencians: saragüells, faixa de seda o llana roja, camisa blanca, jupetí folrat de tapís de vellut de color amb dibuixos florejats i el mocador nugat a l'esquerra, a la manera de la Serrania Alta. Les calces i les vetes de les espadenyes alternen el negre i blanc cada una d'un color, amb la calça negra en el peu dret, la blanca en l'esquerra i lligacames de formes i colors diversos.

– Angélicos: tres xiquets i tres xiquetes, amb la mateixa indumentària que els balladors majors. En les figures religioses de l'altar mòbil i l'altar major participen també dos xiquets/es que són els *angélicos*, els quals no apareixen ja en la resta de figures.

– La indumentària dels balladors de Titaguas és la pròpia dels llauradors de l'horta valenciana, la peça més característica són els saragüells, calçons de lli blancs que usaven els llauradors a l'estiu. Aquesta dada és probable que ens indique un fet significatiu de la data en què se solia representar aquesta dansa. De tot això s'extrau que aquesta indumentària s'aproxima molt a la que portaven els balladors del Ball de Valencians existents al Principat.

b) Evolución histórica/modificaciones: La *Mojiganga* se representaba tradicionalmente en las fiestas de Carnaval aunque actualmente y como consecuencia de la prohibitiva celebración del carnaval, a principios de los años veinte, se traslada su ejecución a las fiestas mayores de la localidad celebrada en la tercera semana de enero, y después de la guerra civil se pasa a los días siete y ocho de septiembre.

En 1978 con la ayuda y la colaboración de los clavaris de las fiestas, de José Alfredo y *el tío Jerimo* (el maestro de danza hasta ese momento) y su ayudante Ángel Polo, *el tío Ángel el Vaquero*, se recuperan todas las figuras y se organiza su interpretación y desarrollo.

En 1981 se vuelve a bailar, aunque no eran fiestas gordas. En 1987 se bailan cuadros sueltos en la Cabalgata del Reino de Valencia. Este año fue el último que la dirigió *el tío Jerimo* y le ayudó el actual maestro de danza Ildefonso García.

En las fiestas gordas de 1995 se representa con la estructura y desarrollo anteriores, siendo maestro de danza Ildefonso García y su ayudante Alfonso Polo y que continúan siéndolo en la actualidad. En el año 1999 se representó en València, en la plaza del arzobispo, dentro de las actividades de la Luz de las Imágenes. Un *pilón* (de los dos que se realizan) se hizo de cuatro alturas, subiendo un *angélico* encima del danzante que lo remata, normalmente. En el año 2001 se representó en las fiestas de la Candela de Valls, dentro de la muestra de «Danses antecedents dels Castells». También se hizo un *pilón* (de los dos que se realizan) de cuatro alturas como en Valls.

En las Fiestas Gordas de 2002, se hizo una pequeña modificación en su desarrollo: las «muecas» que eran la última figura se coloca como penúltima para terminar con el «Baile del garrote» para facilitar la entrada y salida al ayuntamiento y no hacer tantos cortes en el desarrollo de la segunda parte.

En las Fiestas Gordas de 2009 se introduce el grupo femenino de manera que durante el desarrollo de la danza, se representan las mismas figuras, de forma simultánea, por el grupo de hombres y el de mujeres. Los maestros danza en ambos grupos eran hombres. También se introduce el timbal como apoyo rítmico. Un *pilón* (de los dos que se realizan) se hizo de cuatro alturas, subiendo una niña encima del danzante que lo remata, normalmente. En mayo de 2014 se hizo un hermanamiento con la Nova Muixeranga d'Algemesí, representando la danza completa, con los dos grupos, en la Plaza del Ayuntamiento a la que se dio una forma semejante a la de Titaguas.

Por último, en las Fiestas Gordas de 2016, el grupo de chicos es dirigido por los mismos maestros de danza que hay desde 1995 hasta este momento, pero en el grupo de chicas se introduce la figura del maestro de danza a través de una mujer, M.ª Carmen Martín (nieta y bisneta del tío Jerimo y del abuelo Cipriano, respectivamente) y su ayudante Irene Polo.

c) Personajes: indumentarias, prácticas y funciones:

– Maestro de danza: dirige la danza, va vestido con alpargatas, medias blancas, ligas de color, calzón negro, faja de seda o lana roja, camisa blanca, chaleco forrado de tapiz de terciopelo, y pañuelo de seda. Se distingue porque lleva capa, sombrero y garrote. Se encarga de coordinar los ensayos a lo largo del año junto al ayudante.

– Ayudante del maestro de danza: con la misma indumentaria que el maestro pero sin capa, ni sombrero, ni garrote.

– Danzantes: 16 hombres y 16 mujeres, visten el traje de verano de los antiguos labradores valencianos: «zaragüelles» o calzones blancos, faja de seda o lana roja, camisa blanca, chaleco forrado de tapiz de terciopelo de color con dibujos floreos y el pañuelo anudado a la izquierda, a la manera de la Serranía Alta. Las medias y las cintas de las alpargatas, alternan el negro y blanco cada una de un color, con la media negra en el pie derecho, la blanca en el izquierdo y atapiernas de formas y colores diversos.

– Angélicos: tres niños y tres niñas, con la misma indumentaria que los danzantes mayores. En las figuras religiosas del Altar móvil y el Altar mayor participan también dos niños/as que son los «angelicos» los cuales no aparecen ya en el resto de figuras.

– La indumentaria de los danzantes: de Titaguas es la propia de los labradores de la huerta valenciana, la pieza más característica son los *saragüells*, calzones de lino blancos que usaban los labradores en verano. Lo cual es probable que nos indique un hecho significativo de en qué fecha se solía representar esta danza. De todo esto se extrae que esta indumentaria se aproxima mucho a la que llevaban los danzantes del Ball de Valencians existents en el Principado.

– Rondalla: acompanya amb la seua música tot el grup de balladors que intervenen en la *Mojiganga*. La indumentària consta de pantalons llargs negres, faixa de seda o llana roja, camisa blanca, jupetí folrat de tapís de vellut. El mocador és opcional.

– Clarinets i percussió: s'encarreguen de tot l'acompanyament musical durant tota l'execució de la *Mojiganga*. Hi ha tres o quatre clarinets que s'alternen per a descansar i dos percusionistes amb la caixa i el tabal. La indumentària consta de pantaló llarg negre, faixa de seda o llana roja, camisa blanca, jupetí folrat de tapís de vellut de color amb dibuixos florejats i el mocador nugat a l'esquerra, a la manera de la Serrania Alta.

d) Elements/processos (activitats i oficis): En aquesta dansa es representen oficis i activitats agropecuàries de la comarca de la Serrania i de la localitat mateixa. Oficis com: calderers, que fabricaven articles metàl·lics, normalment llanda o coure, per a ús domèstic; melers, que extreien la mel dels bucs per a vendre-la, un ofici de gran tradició a la comarca; picadors d'espert, que amb les mans, els anomenats esparters, eren capaços de manipular l'espert, per a elaborar diferents utensilis per a les tasques agrícoles com cordes, sogues i utensilis per a l'agricultura i la llar. Ferrers, fusters, esquiladors, esmoladors i segadors. Caldria destacar el *batán* (per a batanejar la llana), representat en la *Mojiganga* com a ofici medieval i de gran arrelament. I la *rueda de molino* que representa la molta dels cereals.

Considerem que la *Mojiganga* té un valor cultural per una preservació eficient del patrimoni intangible, que ha passat generació a generació i s'ha representat en exclusivitat cada set anys.

Els seus valors principals són: els objectes del camp que apareixen en aquesta dansa que ja tenen un valor etnogràfic a la comarca, la música representada únicament i exclusivament per a aquesta dansa, la indumentària i vestimenta i tot el folklore únic que acompanya aquesta festa. Tot aquest conjunt de valors culturals documenten visualment, cada vegada que són representats, la identitat cultural d'un poble en particular, Titaguas, i una autonomia en general, la Comunitat Valenciana. La preservació de la *Mojiganga* pot ser una eina etnogràfica de gran ajuda a la qual acudir per a estudis posteriors, juntament amb altres danses o tradicions similars.

Els oficis que tradicionalment es figuraven en aquesta dansa pantomímica són:

– Melers: van proveïts d'un baso o buc de suro i els seus corresponents desabelladors (dues vares primes de savina), amb els quals colpegen al compàs de la música sobre les parets del buc per a simular l'ofici. Això mateix feien els melers antics perquè les abelles abandonaren les bresques, amb la finalitat d'extraure la cera i la mel sense que aquestes moriren esclafades.

– Agramadors: o picadors del cànem per a extraure les fibres d'aquest vegetal, que van proveïts de l'agramadora.

– Ferrers: amb els martells colpegen sobre el cavallet al compàs de la música amb les ferramentes pròpies de l'ofici.

– Fusters: amb fusta i martell.

– Calderers: amb paella i martell.

– Esmoladors: amb mola i ganivet.

– Esquiladors: amb tisores de ferro.

En tots aquests oficis, cada una de les eines utilitzades per a simular les activitats pròpies de cada ofici serveix alhora com a instrument de percussió que acompanya la melodia. Una de les activitats medievals importants per a l'artesanía tèxtil era batanejar la llana, activitat que es representa ací en la part que es denomina el *batán* dins de la dansa.

e) Desenvolupament i seqüència temporal: es valoren les manifestacions que se celebren i es respecten les pautes i seqüències temporals de la tradició, que respecten el *tempo* i els ritmes tradicionals de desenvolupament, com un component inherent a la manifestació. Hi ha un ritme intern propi en el desenvolupament de qualsevol pràctica cultural, bàsic per a harmonitzar la celebració; aquest ritme existeix en la *Mojiganga*.

La dansa segueix una seqüència ben definida que s'ha mantingut intacta; aquesta seqüència-ritme es pot observar en les pautes que marquen les melodies. Aquestes ja marquen una seqüència temporal concreta que dona pautes clares al mestre de cerimònia per a dirigir els balladors. Com ja s'ha explicat amb anterioritat, els balladors entren per un lateral de la plaça marcant un ritme amb un bastó de fusta tradicional. Juntament amb la rondalla, que va darrere tocant la melodia d'entrada,

– Rondalla: acompaña con su música a todo el grupo de danzantes que intervienen en la *Mojiganga*. Su indumentaria consta de pantalón largo negro, faja de seda o lana roja, camisa blanca, chaleco forrado de tapiz de terciopelo. El pañuelo es opcional.

– Clarinetes y percusión: se encargan de todo el acompañamiento musical a lo largo de toda la ejecución de la *Mojiganga*. Hay tres o cuatro clarinetes que se van turnando para descansar y dos percusionistas con la caja y el timbal. Su indumentaria consta de pantalón largo negro, faja de seda o lana roja, camisa blanca, chaleco forrado de tapiz de terciopelo y el pañuelo anudado a la izquierda, a la manera de la Serrania Alta.

d) Elementos /procesos (actividades y oficios): en esta danza se representan oficios y actividades agropecuarias de la comarca de los Serranos y de la propia localidad. Oficios como: caldereros, fabricaban artículos metálicos, normalmente hojalata o cobre, para uso doméstico. Colmenero, extraía la miel de las colmenas para su venta un oficio de gran tradición en la comarca. Machacadores de esparto, con las manos los llamados esparteros, eran capaces de manipular el esparto, elaborando distintos utensilios para las labores agrícolas como cuerdas, sogas y utensilios para la agricultura y el hogar. Herreros, carpinteros, esquiladores, afiladores y segadores. Habría que destacar el «Batán» (bataneo de la lana) representado en la *Mojiganga* como oficio medieval y de gran arraigo. Y «la *rueda de molino*» que representa la molienda de los cereales.

Consideramos que la *Mojiganga* tiene un valor cultural por una eficiente preservación del patrimonio intangible, que ha pasado generación tras generación siendo representada en exclusividad cada siete años.

Sus principales valores son: los objetos del campo que aparecen en dicha danza que ya tienen un valor etnográfico en la comarca, la música representada única y exclusivamente para dicha danza, la indumentaria y vestimenta y todo el folclore único que acompaña a esta fiesta. Todo este conjunto de valores culturales documentan visualmente cada vez que son representados la identidad cultural de un pueblo en particular, Titaguas y una autonomía en general la Valenciana. La *Mojiganga* y su preservación puede ser una herramienta etnográfica de gran ayuda donde acudir para posteriores estudios junto con otras danzas o tradiciones similares.

Los oficios que tradicionalmente se figuraban en esta danza pantomímica son:

– Colmeneros: van provistos de un vaso o colmena de corcho y sus correspondientes desabejadores (dos varas delgadas de sabina), con los cuales golpean al compàs de la música sobre las paredes de la colmena para simular el oficio. Esto mismo hacían los colmeneros antiguos para que las abejas abandonaran los panales, con el fin de extraer la cera y la miel sin que estas murieran aplastadas.

– Agramadores: o machacadores del cáñamo para extraer sus fibras, que van provistos de la agramadora.

– Herreros: con los martillos y sobre el caballete golpean al compàs de la música con las herramientas propias del oficio.

– Carpinteros: con madera y martillo.

– Caldereros: con sartén y martillo.

– Afiladores: con muela y cuchillo.

– Esquiladores: con tijeras de hierro.

En todos ellos, cada una de las herramientas utilizadas para simular las actividades propias de cada oficio, sirve a la vez como instrumento de percusión que acompaña a la melodia. Una de las actividades medievals importantes para la artesanía textil era el bataneo de la lana, actividad que se representa aquí en la parte que se denomina *El Batán* dentro de la danza.

e) Desarrollo y secuencia temporal: se valoran las manifestaciones que se celebran respetando las pautas y secuencias temporales de la tradición, que respetan el *tempo* y los ritmos tradicionales de desarrollo como un componente inherente a la manifestación. Existe un ritmo interno propio en el desarrollo de toda pràctica cultural, básico para armonizar la celebración, este ritmo existe en la *Mojiganga*.

La danza sigue una secuencia bien definida que se ha mantenido intacta, esta secuencia-ritmo se puede observar en las pautas que marcan las melodías. Estas ya marcan una secuencia temporal concreta que da pautas claras al maestro de ceremonia para dirigir a los danzantes. Como ya se ha explicado con anterioridad, los danzantes entran por un lateral de la plaza marcando un ritmo con un bastón de madera tradicional junto con la rondalla que va detrás tocando la melodia de entrada

tots segueixen el compàs de la música marcant un ritme. El primer grup porta un estendard, en la rondalla sonen guitarres i acompanyament de castanyoles i clarinets (entre altres instruments).

Per a iniciar la representació i passar d'unes composicions a unes altres els setze balladors es col·loquen en dues fileres paral·leles seguits pels tres *angélicos* que van al final i es desplacen amb un pas propi i particular, al so d'una melodia bàsica que es repeteix al llarg del desenvolupament de la dansa, fins el moment d'iniciar la composició de les figures. Quan aquestes ja s'han fet (en la part religiosa) o estan preparades per a fer-se (part profana) i s'executa una melodia diferent a l'anterior. Cada una de les composicions profanes té, a més d'aquestes dues melodies, una altra de pròpia i particular que es toca mentre es desenvolupa la composició. Les deu composicions s'executen dues vegades, una davant de l'església i una altra davant de l'ajuntament. Primer es representen les figures religioses i posteriorment, les profanes (oficis); els oficis són de gran valor documental ja que s'utilitzen les eines dels artesans i agricultors.

A banda, el fet que es represente la mateixa figura en els dos costats de la plaça dona un dinamisme visual que aconseguix que tota la plaça pugui contemplar-ho. Actualment s'acaba amb el *baile del garrote*, en compte de *las muecas*, així es tanca el cicle de manera circular (acaba igual que va començar). Els balladors ixen per un carrer diferent d'aquell pel qual entren i la Mojiganga finalitza. El final és molt emotiu, la gent s'alça dels seients i aplaudeix amb fervor, saben que passaran set anys més fins que es torne a representar la seua Mojiganga.

f) Organització, dedicació i finançament: l'èxit d'un esdeveniment depèn del compliment dels objectius de l'organització. Entre aquests objectius sense cap dubte es troba aconseguir la màxima assistència possible del nostre públic potencial. Per a aconseguir això, és necessari treballar durant l'etapa de planificació per a trobar una estratègia de difusió que arribi a l'audiència objectiu i els interese assistir a aquest esdeveniment.

Principals canals de difusió que volem abordar per a aquest esdeveniment: llocs web o blog, correu electrònic, xarxes socials, correu directe, confecció de fullet informatiu o anuncis publicitaris.

Promoció: abans de l'esdeveniment.

Planificació i temporització de les accions promocionals (a mesura que s'acosta la data de l'esdeveniment serà més freqüent).

Participació en esdeveniments previs que ens servisca per a fer difusió també del nostre esdeveniment.

Actualització del lloc web i/o blog.

Accions en les xarxes socials.

g) Relació dels béns mobles i immobles o entorns d'interés vinculats:

Podem dir que la *Mojiganga* de Titaguas reuneix característiques com a valor històric, artístic (per la plasticitat dels seus quadres i figures representatives i teatrals), documental i etnològic.

En relació amb els entorns d'interés vinculats a la *Mojiganga*, cal destacar que es representa en un nucli històric tradicional del municipi, com és la plaça de l'Església, concebut com a lloc simbòlic associat a aquesta manifestació, on es troben edificis de rellevància arquitectònica com és l'església parroquial del Salvador, obra del segle XVI. I cases d'arquitectura tradicional que envolten la plaça com, per exemple, la Casa del Tio Florencio (andanes).

La Banda de Música Municipal «La Lira», que interpreta i toca les melodies juntament amb la Rondalla per a la representació de la *Mojiganga*, és de les més antigues de la Comunitat Valenciana i va ser fundada en 1840.

Els elements mobles que formen part del bé cultural serien: la indumentària tradicional de balladors i mestres, instruments musicals de la banda i objectes propis dels oficis i el *baile del garrote*.

Respecte als elements immobles, serien la plaça, emmarcada per l'ajuntament, l'església parroquial i la font central, el lloc on la *Mojiganga* té sentit ple.

5. Interpretació i simbolismes

La *Mojiganga* no és un ball; és més aïna una dansa pel seu caràcter ritual, simbolista i representatiu. La distinció entre els conceptes de ball i dansa és que el ball només persegueix com a fi el gaudi o la diversió de qui l'executa i no pretén representar ni significar res especialment amb els seus moviments; les danses, per contra, estan subjectes a una finalitat definida, religiosa o profana, tenen algun simbolisme i repre-

todos siguen el compàs de la música marcando un ritmo. El primer grupo lleva un estandarte, en la rondalla suenan guitarres y acompañamiento de castañuelas y clarinetes (entre otros instrumentos).

Para iniciar la representación y pasar de unas composiciones a otras los dieciséis danzantes se colocan en dos hileras paralelas seguidos por los tres angélicos que van al final y se desplazan con un paso propio y particular, al son de una melodía básica que se repite a lo largo del desarrollo de la danza, hasta el momento de iniciar la composición de las figuras. Cuando estas ya están realizadas (en la parte religiosa) o están preparadas para realizarse (parte profana) y se ejecuta una melodía distinta a la anterior. Cada una de las composiciones profanas tiene, además de esas dos melodías, otra propia y particular que se toca mientras se desarrolla la composición. Las diez composiciones se ejecutan dos veces, una delante de la Iglesia y otra delante del Ayuntamiento. Primero se representan las figuras religiosas y posteriormente las profanas (oficios), los oficios son de gran valor documental ya que se utilizan las herramientas de los artesanos y agricultores.

Aparte el hecho de que se represente la misma figura en ambos lados de la plaza da un dinamismo visual que consigue que toda la plaza pueda contemplarlo. Actualmente se termina con el «baile del garrote» en lugar de las «muecas» de esta forma se cierra el ciclo de forma redonda (termina igual que empezó), los danzantes salen por una calle distinta a la que entran y la Mojiganga finaliza, el final es muy emotivo la gente se levanta de sus asientos y aplaude con fervor, saben que pasaran otros siete años hasta que se vuelva a representar su Mojiganga.

f) Organización, dedicación y financiación: el éxito de un evento depende del cumplimiento de los objetivos de la organización. Entre esos objetivos sin lugar a dudas se encuentra el conseguir la mayor asistencia posible de nuestro público potencial. Para lograr esto, es necesario trabajar durante la etapa de planificación encontrando una estrategia de difusión que llegue a la audiencia objetivo y les interese asistir a este evento.

Principales canales de difusión que queremos abordar para este evento: sitios web o blog, correo electrónico, redes sociales, correo directo, confección de folleto informativo o «Anuncios».

Promoción: antes del evento

Planificación y calendarización de las acciones promocionales (a medida que se acerca la fecha del evento será más frecuente).

Participación en eventos previos que nos sirva para hacer difusión también de nuestro evento.

Actualización del sitio web y/o blog.

Acciones en las redes sociales.

g) Relación de los bienes muebles e inmuebles o entornos de interés vinculados:

Podemos decir que la *Mojiganga* de Titaguas reúne características como valor histórico, artístico (por la plasticidad de sus cuadros y figuras representativas y teatrales), documental y etnològic.

En relación con los entornos de interés vinculados a la *Mojiganga* cabe destacar que se representa en un núcleo histórico tradicional del municipio, como es la plaza de la Iglesia, concebido como lugar simbólico asociado a esa manifestación. Donde se encuentran edificios de relevancia arquitectónica como es la Iglesia Parroquial del Salvador, obra del siglo XVI. Y casas de arquitectura tradicional que rodean la plaza como por ejemplo la casa «del tío Florencio» (Graneros).

La banda de música municipal, «La Lira» la cual interpreta y toca las melodías junto con la rondalla para la representación de la *Mojiganga* es de las más antiguas de la Comunidad Valenciana la cual fue fundada en 1840.

Los elementos muebles que forman parte del bien cultural serian: la indumentaria tradicional de danzantes y maestros, instrumentos musicales de la banda y objetos propios de los oficios y la «danza del garrote».

Respecto a los elementos inmuebles sería la plaza, enmarcada por el Ayuntamiento, la Iglesia parroquial y la fuente central, es el lugar donde la *Mojiganga* tiene sentido pleno.

5. Interpretación y simbolismos

La *Mojiganga* no es un baile, es más bien una danza por su carácter ritual, simbolista y representativo. La distinción entre el concepto baile y danza, es que el baile solo persigue como fin el goce o diversión del que lo ejecuta y no pretende representar ni significar nada en especial con sus movimientos, las danzas por el contrario están sujetas a una finalidad definida, religiosa o profana, tienen algún simbolismo y repre-

senten una cosa concreta amb les seues combinacions, s'executen en dates especials i hi intervenen un nombre fix de components que, a més, vestiran uns abillaments propis i particulars d'aquesta dansa (com es pot observar en les imatges incloses en la fitxa). A més, va acompanyada amb una música específica i té una data d'execució determinada (molt representativa per al poble). A banda, té una peculiaritat i és que consta de dues parts ben diferenciades, que ja ens expliquen una cosa ben curiosa. Eren del mateix valor i importància la part religiosa i la part profana per al poble, les feien conviure en harmonia i respecte i eren una clara mostra de la seua identitat. El caràcter ritual de la *Mojiganga* es pot observar en la part religiosa amb l'ascensió de la Mare de Déu, que ens mostra un fet religiós que reunia una població per a contemplar-lo. Els oficis tenen una simbologia de representació gremial; els artesans i agricultors solien encomanar-se als patrons per a la protecció de l'ofici i el cultiu.

Principalment eren les dues cares d'una realitat humana, la creença religiosa, la fe del poble, el seu patró i la veneració a aquest i, d'altra banda, l'ofici i l'agricultura propis de la comarca.

La justificació de per què la *Mojiganga* no és un ball, sinó més aïna una dansa pel seu caràcter ritual, ja que, segons Fermín Pardo, José Àngel Jesús-María en el seu llibre *La música popular en la tradició valenciana*, la *Mojiganga* compleix totes les característiques que s'assenyalen per a les danses rituals, que es troben en les cites següents:

- «(...) són una sèrie de figures coreogràfiques o mímiques»
- «Està lligada a un ritual determinat (...) en què els moviments i l'ordre d'execució són fixos»
- «Una indumentària determinada i uniformada (...)»
- «Sempre trobem el mestre encarregat de conservar i recordar els esquemes de les evolucions i dels moviments que són propis d'aquestes danses»
- «Les dades de la seua execució també solen ser fixes»

6. Percepció i implicació de la població i grau d'obertura als públics

la festa de la *Mojiganga* té un valor sentimental i d'arrelament cultural en la identitat del poble de Titaguas. Es representa des de temps immemorials i així ho recorden els habitants del poble.

Per a aquesta localitat la *Mojiganga* és su *joyica* més preuada i saben que només en poden gaudir cada set anys, amb la qual cosa s'hi afeg un valor d'expectació tant a escala local, com a escala comarcal i autonòmica; acudeixen unes 2.000 persones a veure aquest esdeveniment. L'espai on es representa (la plaça de l'Església) s'ompli i aquest fet cada any ha anat a més; és un esdeveniment que ningú es vol perdre i que també atrau visitants que es desplacen fins al municipi. Durant l'any anterior a les *Fiestas Gordas*, els balladors, coordinats pel mestre de dansa, assagen les diferents composicions plàstiques els caps de setmana, Nadal, Pasqua i estiu.

A més, el municipi d'Algemesi està agermanat amb Titaguas; els uneix el vincle de la seua Muixeranga i la *Mojiganga* de Titaguas; en les dues representacions la música té un gran valor. Des del municipi de Titaguas sempre es fa una invitació a la població d'Algemesi per a aquest intercanvi cultural. Així mateix, hi ha publicacions d'articles en premsa i difusió de l'esdeveniment, perquè tot aquell que vulga pugua visitar la localitat i contemplar aquesta dansa.

7. Salvaguarda

a) Protecció administrativa: la *Mojiganga* actualment està reconeguda com un bé de rellevància local, figura que li fou concedida el 23 de gener de 2012, Ordre 3/2012. Es troba en la secció cinquena (béns immaterials) i es publicà en el DOGV número 6713.

És patrimoni cultural perquè és transmés i recreat i hi ha consens col·lectiu per a escenificar-lo i experimentar-lo en el present i perquè tinga continuïtat en el futur. A més, en el patrimoni cultural immaterial pot romandre viva, al seu torn, una experiència estètica en la qual intervenen referències sensorials: auditives i visuals.

En cada representació es vetla per la màxima difusió de l'esdeveniment, per a acostar-lo al màxim nombre de visitants possibles, per al gaudi de veure un fenomen únic que és representat amb l'exclusivitat de cada set anys i d'aquesta manera mantindre'l viu.

b) Agents i metodologia de transmissió: els principals agents de transmissió són els documents i les bibliografies que fan referència a aquesta tradició, la seua pràctica en el temps i la divulgació de la meto-

sentan algo concreto con sus combinaciones, se ejecutan en fechas especiales y en ellas interviene un número fijo de componentes que además vestirán unos atuendos propios y particulares de tal danza (como se puede observar en las imágenes incluidas en esta ficha). Además acompañada de una música específica y tiene una fecha de ejecución determinada (muy representativa para el pueblo). Aparte tiene una peculiaridad y es que consta de dos partes bien diferenciadas, las cuales ya nos explican algo bien curioso. Era de mismo valor e importancia la parte religiosa y la parte profana para el pueblo, las hacían convivir en armonía y respeto y eran una clara muestra de su identidad. El carácter ritual de la *Mojiganga* se puede observar en la parte religiosa con la ascensión de la virgen, nos cuenta un hecho religioso que reunía a una población para contemplarlo. Los oficios tienen una simbología de representación gremial, los artesanos y agricultores solían encomendarse a los patronos para la protección del oficio y el cultivo.

Principalmente eran las dos caras de una realidad humana, la creencia religiosa, la fe del pueblo, su patrón y la veneración a este y por otro lado el oficio y la agricultura propios de la comarca.

La justificación de porque la *Mojiganga* no es un baile, sino más bien una danza por su carácter ritual ya que, según Fermín Pardo, José Àngel Jesús-María en su libro «La música popular en la tradición valenciana» la *Mojiganga* cumple todas las características que señalan para las danzas rituales, que se encuentran en las siguientes citas:

- «(...) son una serie de figuras coreográficas o mímicas»
- «esta ceñida a un ritual determinado (...) en el que los movimientos y el orden de ejecución son fijos»
- «Una indumentaria determinada y uniformada (...)»
- «siempre encontramos al maestro encargado de conservar y recordar los esquemas de las evoluciones y de los movimientos que son propios de estas danzas»
- «los datos de su ejecución también suelen ser fijos»

6. Percepción e implicación de la población y grado de apertura a los públicos

La fiesta de la *Mojiganga* tiene un valor sentimental y de arraigo cultural en la identidad del pueblo de Titaguas. Se representa desde tiempos inmemorables y así lo recuerdan los habitantes del pueblo.

Para esta localidad la *Mojiganga* es su *joyica* más preciada y saben que solo la pueden disfrutar cada siete años lo cual le añade un valor de expectación tanto a nivel local, como a nivel comarcal y autonómico, acuden unas 2.000 personas a ver este evento. El espacio donde se representa (la plaza de la Iglesia) se llena y este hecho cada año ha ido a más, es un evento que nadie se quiere perder y que también atrae a visitantes que se desplazan hasta el municipio. Durante el año anterior a las *Fiestas Gordas* los danzantes, coordinados por el Maestro de danza, ensayan las distintas composiciones plásticas los fines de semana, Navidad, Pascua y verano.

Aparte el municipio de Algemesi está hermanado con Titaguas uniéndoles el vínculo de su Muixeranga y la *Mojiganga* de Titaguas, en ambas representaciones la música tiene un gran valor. Desde el municipio de Titaguas siempre se hace una invitación a la población de Algemesi para este intercambio cultural. Aparte de publicaciones de artículos en prensa y difusión del evento para que todo aquel que quiera pueda visitar la localidad y contemplar dicha danza.

7. Salvaguarda

a) Protecció administrativa: La *Mojiganga* actualment està reconeguda com un bé de rellevància local, que se le fue concedido el 23 de enero de 2012, orden 3/2012. Se encuentra en la sección quinta (bienes inmateriales) publicado en el DOGV número 6713.

Es Patrimonio Cultural porque es transmitido y recreado y existe consenso colectivo para escenificarlo y experimentarlo en el presente y para que tenga continuidad en el futuro. Además, en el Patrimonio Cultural Inmaterial puede permanecer viva, a su vez, una experiencia estética en la que interviene referencias sensoriales: auditivas y visuales.

En cada representación se vela por la máxima difusión del evento, para acercarlo al mayor número de visitantes posibles para el disfrute de ver algo único que es representado con la exclusividad de cada siete años y de esta manera mantenerlo vivo.

b) Agentes y metodología de transmisión: los principales agentes de transmisión son los documentos y las bibliografías que hacen referencia a dicha tradición, su práctica en el tiempo y la divulgación de la meto-

dologia de la *Mojiganga* a l'hora de ser representada: indumentària, quadres de ball, protocols i música.

La pràctica i l'assaig dels balladors del poble que es presten a representar-la cada set anys són remarcables; cal destacar que és una dansa de gran esforç físic per a qui la representa i aquest fet limita l'edat per a representar-la.

Un factor molt important és la transmissió intergeneracional al llarg del segle XX, des del mestre de dansa Cipriano Martín i el seu fill Jerónimo Martín, *el Tío Jérimo*, juntament amb Àngel Polo, *el Tío Àngel el Vaquero*, fins als mestres i els seus ajudants actuals. També són importants els clavaris de 1978, encapçalats per José Alfredo Polo, i la Rondalla de Titaguas i totes aquelles persones majors que van ajudar i van animar amb els seus records; i la mateixa població de Titaguas que ho viu amb gran emoció sense saltar-se la cita de veure la *Mojiganga* i el traspàs de coneixements d'aquest ball generació rere generació, per a inculcar-la en els més joves.

Un altre agent de transmissió molt important són les autoritats d'aquest municipi, que vetlen per mantindre el folklore i el patrimoni cultural del seu poble, per a la transmissió i el coneixement amb diferents canals de difusió i reconeixement autonòmic. I també són de gran importància tots aquells investigadors i investigadores que de manera desinteressada han contribuït a l'estudi d'aquesta dansa, com són: Salvador Seguí, Fermín Pardo, M.ª Teresa Oller i José Àngel Jesús-Maria, que van recopilar tota la informació de primera mà del mestre de dansa i el seu ajudant en aquell moment i de tots els membres de la rondalla que van fer en 1979 la publicació «Danzas de Titaguas» en el núm. 2 dels *Cuadernos de música folklórica valenciana* (segona època) de l'Institut d'Etnologia de València (Secció de Folklore Musical) i de la Institució Alfons el Magnànim de la Diputació de València.

La preservació del patrimoni immaterial es caracteritza per un esforç organitzat i continuat per part de determinats col·lectius locals, a vegades amb l'empremta de persones concretes i destacades de l'àmbit local. En qualsevol comunitat hi ha organitzacions específiques, formals o informals, responsables de mantindre'l i perpetuar-lo. En el cas de Titaguas ha sigut l'Associació Cultural Amigos de la Música y el Folklore de Titaguas juntament amb la Rondalla i l'Ajuntament.

c) Altres accions de salvaguarda: les comunitats i els grups posseïdors del patrimoni cultural immaterial, atesa la naturalesa d'aquest tipus de patrimoni, estan directament involucrats en la seua salvaguarda i la recerca de possibilitats de continuïtat. Tenint en compte que la dansa de la *Mojiganga* és un bé immaterial que es representa i es transmet a través de la seua visualització amb un coneixement divulgatiu, les accions més correctes per a preservar-la serien la difusió màxima per al gaudi d'un nombre més gran de persones.

Els intercanvis culturals i agermanaments, com el que ja té aquest ball amb la Nova Muixeranga d'Algemesí, serien molt propicis per a poder gaudir de la representació de la *Mojiganga* en més territoris de la Comunitat i aconseguir ser així un transmissor viu i ben documentat d'un valor etnogràfic. La *Mojiganga* és de Titaguas però també de tots els valencians.

Una altra acció de salvaguarda i protecció és agrupar tots els documents històrics i etnogràfics, bibliografies, audiovisuals, coneixements populars relacionats amb la *Mojiganga* de Titaguas per a la consulta i la documentació d'aquesta tradició, amb accés públic.

L'agost de 2016 es va inaugurar una exposició permanent al municipi, al Museu Don Simón de Rojas Clemente i Rubio amb l'objectiu de divulgar aquest ball entre els turistes que van visitar el municipi aquells dies. L'exposició es compon d'un audiovisual en el qual es podia contemplar i escoltar tota la dansa, uns panells explicatius d'aquesta dansa, uns panells fotogràfics de tots els quadres que es representen en la *Mojiganga* i unes vitrines amb una mostra dels objectes tradicionals dels oficis representats en la dansa.

d) Identificació de riscos i diagnòstic: Cada manifestació cultural es desvirtua i perd la seua vitalitat si no s'aconsegueix que la seua dimensió material romanga sempre relacionada amb les persones o amb els grups a través de les habilitats adquirides al llarg del temps, cosa que amb la *Mojiganga* de Titaguas no ha ocorregut, ja que es continua reproduint sempre igual, gràcies al mestre de dansa i a l'ajudant, que formen part de l'Associació Cultural Amigos de la Música y el Folklore de Titaguas i que amb la seua actuació vetlen perquè no desaparega.

dologia de la *Mojiganga* a la hora de ser representada: indumentaria, cuadros de baile, protocolos y música.

La pràctica i ensayo de los danzantes del pueblo que se prestan a representarla cada siete años, cabe destacar que es una danza de gran esfuerzo físico para el que la representa y este hecho limita la edad para representarla.

Un factor muy importante es la transmisión intergeneracional a lo largo del siglo XX, desde el maestro de danza Cipriano Martín y su hijo Jerónimo Martín, *el tío Jerimo*, junto a Àngel Polo, *el tío Àngel el Vaquero*, hasta los maestros y sus ayudantes actuales. Los clavaris de 1978, encabezados por José Alfredo Polo y la Rondalla de Titaguas y todas aquellas personas mayores que ayudaron y animaron con sus recuerdos. La propia población de Titaguas que lo vive con gran emoción sin saltarse la cita a ver la *Mojiganga* y el traspaso de conocimientos de dicho baile generación tras generación inculcándola en los más jóvenes.

Otro agente de transmisión muy importante son las autoridades de dicho municipio, que velan por mantener el folclore y el patrimonio cultural de su pueblo, para la transmisión y el conocimiento con distintos canales de difusión y reconocimiento autonómico. Y también son de gran importancia todos aquellos investigadores/as que de forma desinteresada han contribuido al estudio de esta danza como son: Salvador Seguí, Fermín Pardo, M.ª Teresa Oller y José Àngel Jesús-Maria que recopilaron toda la información de primera mano del maestro de danza y su ayudante en aquel momento y de todos los miembros de la rondalla que hicieron en 1979 la publicación «Danzas de Titaguas» en el núm. 2 de los *Cuadernos de música folklórica valenciana* (segunda época) del Instituto de Etnología de Valencia (Sección de folklore musical) y de la Institución Alfonso El Magnánimo de la Diputación de Valencia.

La preservación del patrimonio inmaterial se caracteriza por un esfuerzo organizado y continuado por parte de determinados colectivos locales a veces, con la impronta de personas concretas y destacadas del ámbito local. En toda comunidad existen organizaciones específicas, formales o informales, responsables de su mantenimiento y perpetuación. En el caso de Titaguas ha sido la Asociación Cultural Amigos de la Música y el Folklore de Titaguas junto a la Rondalla y el Ayuntamiento.

c) Otras acciones de salvaguarda: las comunidades y grupos poseedores del patrimonio cultural inmaterial dada la naturaleza de este tipo de Patrimonio, están directamente involucrados en su salvaguarda y búsqueda de posibilidades de continuidad. Teniendo en cuenta que la danza de la *Mojiganga* es un bien inmaterial que se representa y se transmite a través de su visualización con un conocimiento divulgativo, las acciones más correctas para su preservación serían la difusión máxima para el disfrute de un mayor número de personas.

Los intercambios culturales y hermanamientos como el que ya tiene dicho baile con La Nova Muixeranga de Algemesí, serían muy propicios para poder disfrutar la representación de la *Mojiganga* en más territorios de la comunidad y conseguir ser así un transmisor vivo y bien documentado de un valor etnográfico. La *Mojiganga* es de Titaguas pero también de todos los valencianos.

Otra acción de salvaguarda y protección es, agrupar todos los documentos históricos y etnográficos, bibliografías, audiovisuales, conocimientos populares relacionados con la *Mojiganga* de Titaguas para la consulta y la documentación de dicha tradición, con acceso público.

En agosto de 2016 se inauguró una exposición permanente en el municipio, en el museo Don Simón de Rojas Clemente y Rubio con el objetivo de divulgar dicho baile entre los turistas que visitaron el municipio en esos días. La exposición se compone de un audiovisual donde se podía contemplar y escuchar toda la danza, unos paneles explicativos de dicha danza, unos paneles fotogràfics de todos los cuadros que se representan en la *Mojiganga* y unas vitrines con una muestra de los objetos tradicionales de los oficios representados en la danza.

d) Identificación de riesgos y diagnóstico: cada manifestación cultural se desvirtúa y pierde su vitalidad si no se logra que su dimensión material permanezca siempre relacionada con las personas o con los grupos a través de las habilidades adquiridas a lo largo del tiempo, cosa que con la *Mojiganga* de Titaguas no ha ocurrido. Ya que se continúa reproduciendo siempre igual, gracias al maestro de danza y al ayudante los cuales forman parte de la Asociación Cultural Amigos de la música y el folclore de Titaguas y que con su actuación velan para que no desaparezca.

El tractament d'aquest patrimoni cultural singular exigeix, més que cap altre, a més del consens amb els portadors de la tradició, un treball consistent de col·laboració entre les administracions implicades, i destaca la importància dels ens locals i de les institucions religioses i civils (formals i informals). A Titaguas, tant l'associació cultural com els agents locals i les institucions, treballen units per a la preservació de la *Mojiganga*.

Seria molt difícil que desapareguera ja que hi ha un grau molt alt d'implicació amb la festa des de diversos col·lectius del poble, tant l'associació cultural, com la banda de música, les autoritats i la població de Titaguas.

La *Mojiganga* ha arribat fins als nostres dies gràcies a la transmissió intergeneracional, de dos personatges molt estimats al municipi, el Tío Jerímo i el Vaquero, i tots els majors que van decidir passar el relleu cultural a la població més jove.

e) Objectius, estratègies i accions que es proposen per a la salvaguarda: L'objectiu principal és protegir i preservar la *Mojiganga* per a divulgar-la en tot el territori i que un nombre més gran de públics puguen gaudir-ne i conèixer el folklore i la tradició de Titaguas i de la Comunitat Valenciana.

És part del patrimoni cultural d'aquest municipi i de tota la Comunitat Valenciana. Una de les estratègies de preservació d'aquest bé immaterial és l'exposició permanent que es va inaugurar l'agost de 2016 al Museu Municipal, perquè tot aquell que visite Titaguas en qualsevol època de l'any pugua visitar-la i conèixer la *Mojiganga*.

En l'exposició es poden trobar panells explicatius de la *Mojiganga* ben detallats, panells fotogràfics on es poden contemplar les diferents figures tant religioses com profanes (oficis) que fan els balladors, la indumentària tradicional, vitrines on es mostren els objectes que s'usen en la part dels oficis i un audiovisual de la dansa sencera. Es vol lluitar per aconseguir una difusió més àmplia de l'esdeveniment i millorar-ne l'organització. Per a fer-ho, es vol invertir en publicitat, llogar equips per a un millor gaudi de l'esdeveniment i difondre l'exposició amb fotografies, audiovisuals i vestimentes d'aquesta dansa.

També hi ha el compromís dels mestres de dansa i del grup de balladors de la *Mojiganga* de representar sempre la dansa sencera, tant si és dins de la localitat com fora d'aquesta, en un entorn semblant a la plaça de Titaguas i, per descomptat, hi ha el compromís de l'Ajuntament de vetlar per la seua protecció administrativa.

8. Valoració i justificació de la declaració

Respecte a la valoració del bé immaterial, cal dir que és un bé patrimonial del municipi que es representa sense interrupció i de la mateixa manera sense variacions estructurals ni en els elements ni en els processos de representació. S'ha d'esmentar que es va modificar amb motiu de la integració de les dones en 2009 a aquesta representació.

La *Mojiganga* és un bé intangible que s'ha transmès de forma intergeneracional de manera completa, a través de documentació històrica del mateix poble gràcies a l'Associació Cultural Amigos de la Música i el Folklore de Titaguas i del mateix Ajuntament amb tasques d'investigació.

A banda de ser una dansa molt rica en elements històrics, etnològics, artístics i estètics, cal destacar els objectes tradicionals que hi apareixen, que sempre han sigut els mateixos; la indumentària i la música que s'hi interpreta mai han patit una modificació per demandes de públics forans per a tindre més repercussió. La representació de la *Mojiganga* ja per si mateixa té una bellesa estètica i cultural suficient; per aquest motiu no necessita res més que la magnífique.

Es representa en un entorn sociocultural molt important per al poble, com és la plaça principal, on hi ha l'església i l'ajuntament, el nucli històric del municipi. Cal destacar el valor del municipi, de les seues gents i de les seues autoritats locals per mantindre viva aquesta representació documental d'un element molt valencià com és l'originari Ball de Valencians del qual deriva la *Mojiganga* de Titaguas. Aquest tipus de patrimoni es preserva gràcies a la tradició i el folklore del poble, però sense l'expectació de diferents públics no compleix, en definitiva, una de les seues funcions més importants, com és la de compartir la cultura, defensar-la i fomentar-la en tot el territori a què pertany.

El tratamiento de este singular Patrimonio Cultural exige, más que ningún otro, además del consenso con los portadores de la tradición, un consistente trabajo de colaboración entre las administraciones implicadas, destacando la importancia de los Entes Locales y de las instituciones religiosas y civiles (formales e informales), en Titaguas tanto la asociación cultural como los agentes locales y las instituciones trabajan unidas para la preservación de la *Mojiganga*.

Sería muy difícil su desaparición ya que hay un grado muy alto de implicación con la fiesta desde varios colectivos del pueblo, tanto la Asociación Cultural, como la banda de música, las autoridades y la población de Titaguas.

La *Mojiganga* ha llegado hasta nuestros días gracias a la transmisión intergeneracional, de dos personajes muy queridos en el municipio, «El tío Jerímo» y «El Vaquero» y todos los mayores que decidieron pasar el relevo cultural a la población más joven.

e) Objetivos, estrategias, y acciones propuestas para la salvaguarda: el principal objetivo es proteger y preservar la *Mojiganga* para su divulgación en todo el territorio y que un mayor número de públicos puedan disfrutarla y conocer el folclore y la tradición de Titaguas y de la Comunidad Valenciana.

Es parte del patrimonio cultural de este municipio y de toda la Comunidad Valenciana. Dentro de las estrategias de preservación de este bien inmateria, está la exposición permanente que se inauguró en agosto de 2016 en el Museo municipal. Para que todo aquel que visite Titaguas en cualquier época del año pueda visitarla y conocer la *Mojiganga*.

En la exposición se pueden encontrar paneles explicativos de la *Mojiganga* bien detallados, paneles fotográficos donde se pueden contemplar las distintas figuras tanto religiosas como profanas (oficios) que realizan los danzantes, la indumentaria tradicional, vitrinas donde se muestran los objetos que se usan en la parte de los oficios y un audiovisual de la danza entera. Se quiere luchar por conseguir una mayor difusión del evento y mejorar su organización. Para ello se quiere invertir en publicidad, en alquilar equipos para un mejor disfrute del evento y en difundir la exposición con fotografías, audiovisuales y vestimentas de esta danza.

También existe el compromiso de los maestros de danza y del grupo de danzantes de la *Mojiganga* de representar siempre la danza entera, tanto si es dentro de la localidad como fuera de ella, en un entorno semejante a la plaza de Titaguas y por supuesto el compromiso del ayuntamiento de velar por su protección administrativa.

8. Valoración y justificación de la declaración

Con respecto a la valoración del bien inmateria hay que decir que es un bien patrimonial del municipio el cual se lleva representando sin interrupción y de la misma forma sin variaciones estructurales ni en los elementos ni en los procesos de representación. Mencionar que se modificó con motivo de la integración de las mujeres en 2009 a dicha representación.

La *Mojiganga* es un bien intangible que se ha transmitido de forma intergeneracional de manera completa, a través de documentación histórica del propio pueblo gracias a la Asociación Cultural amigos de la música y el folklore de Titaguas y del propio ayuntamiento con labores de investigación.

Aparte de ser una danza muy rica en elementos históricos, etnológicos, artísticos y estéticos cabe destacar los objetos tradicionales que en ella aparecen que siempre han sido los mismos, la indumentaria y la música que se interpreta, nunca ha sufrido una modificación por demandas de públicos foráneos para tener una mayor repercusión. La representación de la *Mojiganga* ya de por si tiene una belleza estética y cultural suficiente por este motivo no necesita nada más que la magnífique.

Se representa en un entorno socio-cultural muy importante para el pueblo la plaza principal donde se ubica la Iglesia y el Ayuntamiento siendo este lugar el núcleo histórico del municipio. Hay que destacar el valor del municipio, de sus gentes y de sus autoridades locales por mantener viva esta representación documental de un elemento muy Valenciano como es el originario «Ball de Valencians» del que deriva la *Mojiganga* de Titaguas. Este tipo de patrimonio se preserva gracias a la tradición y el folklore del pueblo pero sin una expectación de distintos públicos no cumple en definitiva una de sus funciones más importantes como es la de compartir la cultura, defenderla y fomentarla en todo el territorio al que pertenece.

En la dansa de la *Mojiganga* trobem que el principi de respecte als drets humans es compleix amb la integració de les dones a la dansa en 2009. Cal destacar també que en aquesta dansa participen: dones, xiquets, xiquetes i homes en germanor, en igualtat de condicions i en tots els càrrecs, ja siga com a mestres de dansa o com a balladors.

Pel que fa al principi de respecte mutu entre comunitats, cal dir que la *Mojiganga* té germanat amb altres muixerangues de la Comunitat Valenciana i intencionalitat d'intercanvi d'experiències amb altres comunitats on es practiquen danses similars. El grup s'ha desplaçat en diverses ocasions per a mostrar la dansa en trobades de folklore i tradició.

Volem esmentar també les principals característiques del PCI (patrimoni cultural immaterial):

- Rememorat i experimentat en temps present.
- Transmés i recreat.
- Experimentat amb emocions sensorials.

En la danza de la *Mojiganga* encontramos que el principio de respeto a los derechos humanos se cumple con la integración de las mujeres a la danza en 2009. Hay que destacar también que en esta danza participan: mujeres, niños, niñas y hombres en hermandad, en igualdad de condiciones y en todos los cargos tanto como maestros/as de danza como danzantes.

Respecto al principio de respeto mutuo entre comunidades decir que, la *Mojiganga* tiene hermandad con otras Muixerangas de la Comunidad Valenciana e intencionalidad de intercambio de experiencias con otras comunidades donde se practican danzas similares. El grupo se ha desplazado en varias ocasiones para mostrar la danza en encuentros de folclore y tradición.

Mencionar también las principales características del PCI (patrimonio cultural inmaterial):

- Rememorado y experimentado en tiempo presente
- Transmitido y recreado
- Vivenciado con emociones sensoriales